

„A nyelv kérdése mindenütt felbukkan”

Kenesei Istvánnal, az MTA Nyelvtudományi Intézetének igazgatójával beszélget Fábri György

■ *A Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézetének mint bölcsészeti kutatóhelynek a bemutatása önmagában is különleges, hiszen magát az Akadémiát nagy hangsúllyal éppen a magyar nyelv ápolására hozták létre – ami persze a reformkor társadalmi programjaként egészen mást jelentett, mint manapság a nyelvművelés, nyelvápolás. Kenesei Istvánt, az intézet igazgatóját ezért arról kérdezem bevezetesként, hogy ennek az alapításkori akadémiai misszióknak a helyzetét hogyan látja a mai akadémiai nyelvtudományi munkában?*

■ Valóban, az Akadémia küldetésének meghatározásában alapvető célként fogalmazódott meg, hogy magyar nyelven lehessen a tudományokat művelni, s ebben a magyar nyelv ápolásának, fejlesztésének, mai szóval: a nyelvtervezésnek központi szerepe volt. De nem önmagáért a nyelvművelésért, hanem a szaktudományokkal szorosan összefonódott cél érdekében: ezek szókincsét, fogalomrendszerét igyekeztek magyarra fordítani, illetve magyar nyelven megteremteni. A nyelvtudomány ekkor sem tett mást, mint ami a mai feladata: azzal foglalkozott, amit a társadalom elvárt tőle.

■ *A nyelvtudományt alkalmazott diszciplinának tartod?*

■ A nyelv kutatása bizonyos tekintetben az egyik legrégebbi tudomány, hiszen már az ókori filozófusokat is az érdekelte, hogyan közvetíti a nyelv a külvilág és köztünk, hogyan értjük meg általa a világot. De ez önmagában nem volt olyan értelemben szaktudományos kérdés, mint amilyen a csillagászat lett pillanatok alatt. A nyelvtudomány végül is a XVIII. század végén, a XIX. század elején alakult ki a korábbi jeles kezdetek után, immár szisztematikus diszciplinaként, elsősorban a nyelvek rokonsági, eredet-magyarázatainak kidolgozására. Ilyen kísérletek korábban is léteztek, de érthető, hogy ekkorra váltak igazán fontossá mint tudományosan megoldandó problémák.

Ugyanis ekkorra maga a társadalom fordult érdeklődéssel a saját nemzeti története felé. Az érdekelte az embereket, hova is tartozunk, mi az a nagyobb egység, ami meghatároz minket – erre volt természetes válasz, hogy a nemzeti gondolat és maga a nyelv, ugyan mi más? A közös kultúra, a nyelv az, ami összetart minket. Nem véletlen, hogy a Grimm testvérek készítették el az első nagy német szótárt. Jacob Grimm az első jelentős német történelmi nyelvész volt, ugyanakkor a Grimm testvérek műve a híres mesegyűjtemény is. Miért? Mert a mesék is az ősi német kultúra részei voltak. Ez és a nyelv kötötte össze a számtalan kis hercegségtől széttagolt országot, mert bár vallásban különbözhetek, a nyelvben, a kultúrában nem. Ahogy megyünk előre az időben, ma is úgy látom, hogy a társadalom teremti meg azt az igényt, ami a mi tudományunkat meghatározza.

■ *Mi ma ez az igény?*

■ Sokféle, természetesen. A magam nézőpontjából ezt úgy látom, hogy kell lennie nemzetközi szintű kutatásnak, amely a szakma ma legfontosabbnak tartott kérdéseivel foglalkozik, nemzeti jellegű kutatásnak, amely a magyar nyelv történetével, rokonságával, változataival stb. törődik, és végül a társadalmi, pl. kormányzati megrendelésre végzett kutatásoknak is, s ezek különböző mértékben átfedhetik egymást. Van például a nyelvtudománynak egy olyan területe, amit nyelvtechnológiának nevezünk, és – ha úgy tetszik – mind a három csoportba beletartozik. Ez az intézet egyik legszembetűnőbb új kutatási iránya, ami abból a szempontból is lényeges, hogy így sok lehetőségünk van pályázati pénzekre szert tenni és ezzel fiatal nyelvész kollégáknak szakmaközelit munkalehetőséget nyújtani.

■ *Mindettől változik maga a szakma?*

■ Az én tudományom – persze lehet, hogy más tudomány is – úgy fogható fel, mint egy alma, amely belülről kifelé növekszik. Mindig formálódnak új elméletek a szakma, az „alma” belsejében, így az egyre nagyobb lesz. De a többi rész, a korábbi elméletek, területek, irányzatok nem feltétlenül kisebbednek vagy tűnnek el, hanem csak belülről kintebbre kerülnek, mint a tudományág már nem legfrissebb fejleményei. Például: a korábban a nyelvtudomány egészét „lefedő” történeti nyelvészet ma is megvan, a korábban kidolgozott módszerek jók, beváltak, kidolgozottak, sőt időnként meg is újulnak a „mag” körül levő tudományoktól, de ugyanolyan tudományos feladat történeti nyelvészeti kutatást végezni napjainkban is, mint száz évvel ezelőtt. A kuhni paradigmaváltások folyamata itt a tekintetben nem érvényesül, hogy összehasonlító nyelvészetet ma is művelnek, etimológiákat ma is kutatnak, a kódexolvasáshoz ma is kell érteni – ez a kumulatív része ennek a tudománynak. Azt hiszem, hogy minden humán tudománynak van ilyen eleme, és itt az intézetben is fontosnak tartjuk a nyelvészet hagyományosabb területeit. Bevált módszereket tovább folytatnak, majd az elméletek a nyelv természetéről, eredetéről, szerkezetéről feltett alapkérdéseket újraformálják, új elméletek keletkeznek, s mindez rengeteg izgalmas problémát hoz elő.

■ *Mindeközben éppen az alkalmazott nyelvészet körül bukkan fel időről időre egy érzékeny kérdés, a nyelvművelés és nyelvtudomány viszonya.*

■ Az alkalmazott nyelvészet maga is egy óriási terület számos részterülettel, melyek közül egy a nyelvművelés. Erről a Nyelvtudományi Intézet igazgatójaként természetesen „hivatalból” is kénytelen voltam már sokszor elgondolkodni, kutatóként pedig már két cikkben is megírtam a véleményemet. Úgy látom, hogy ma a nyelvművelésnek jobban kellene törődni a nyelvi ismeretterjesztéssel. Hadd hozzak egyetlen példát! A közönség még mindig komoly ellenérzéseket táplál például az idegen szavak iránt. Holott ha belenézünk egy etimológiai, történeti szótárba, azt látjuk, hogy a magyar szókincs hetven százaléka idegen vagy ismeretlen eredetű szó. Még akkor is, ha az ősi finnugor szótövekből sokkal nagyobb szóbokrokat lehet létrehozni, mint mondjuk a „televízió” szóból. A „fürdik”, „forog”, „ferdül” mind egy szótövből ered, óriási szócsaládjuk van, de ha megnézzük a tözsavakat, azoknak legfeljebb egyharmada ősi finnugor eredetű.

Az idegen szavakat is a magyar szókincs részévé tesszük. Ma már ki gondolna arra, hogy a „piac” szavunk az olasz „piazza” átvétele vagy hogy a „sajt” az ótörökből jött?

A közfelfogásban elterjedt elképzelés szaktudományosan nem visszaigazolható a nyelv romlásának és az idegen szavaknak a kapcsolatáról. Ennek pontosítása, ha úgy tetszik, cáfolata a nyelvművelés, a nyelvészeti ismeretterjesztés feladata, hogy a korszerű nyelvtudományi gondolkodást közelebb hozzuk az emberekhez. Ismerjék meg, végül is mitől magyar nyelv ez a magyar nyelv. Mert nem elsősorban az oly gyorsan változó szókincstől az, hanem az évszázadok alatt változatlanul maradt nyelvtani rendszerétől.

A nyelvészek jól tudják, hogy itt olyan alapvonások vannak, amik nem fognak eltűnni. Még annyira sem, ahogy az angol nyelv megváltozott a nagymértékű ófrancia hatásra Hódító Vilmos korától kezdve. Ekkortól az angol gyökeresen más nyelv lett. Az óangol nagyjából olyan volt, mint a mai német, és elsősorban nem a szókincs átalakulása miatt lett belőle egy egészen más jellegű nyelv! A grammatikai szerkezete, a szórendje, a tagmondatok összekapcsolásának a módja, az egész ragozási rendszere változott meg.

A magyart ilyen mélységű hatások nem érték. Persze érték hatások az írott történelem előtti időkben, sőt még az írott történelmi időkben is, a névelők például az írott, dokumentált történelmünkben alakultak ki, pontosan máig sem tudjuk, miért. Miért nem alakult ki más finnugor nyelvben névelő? Lehetséges, hogy itt egyfajta regionális hatás működött, de ugyanígy elképzelhető, hogy a magyar szórend változása járulhatott hozzá.

■ *Megjelenik ez a nyelvi ismeretterjesztés az intézet működésében?*

■ Az eszközeink nyilvánvalóan végesegek, de igyekszünk megtenni, amit tudunk. Működ-tetünk egy tanácsadó szolgálatot, amely a reklámnyelvtörvénnyel kapcsolatos kérdésekben kereshető meg. A honlapunkról elérhetőek azok az adatbázisaink, amelyek a magyar nyelvet tudományos alaposággal mutatják be. Nyelvművelő osztályunk a beérkező kérdésekre telefonon, emailben (e-postán), levélben küld válaszokat, amelyek aztán az interneten is megjelennek. A hivatalos formákon túl munkatársaink nem csak tudományos rendezvényeken vesznek részt, hanem például az Index nyelvművelő fórumain is próbálják „elhinteni bölcsességeiket” – több-kevesebb sikerrel. Ugyanis a rendszerváltás után kibontakozott szólásszabadságnak sajátos vonatkozásaként sokan azt hiszik, hogy némely elméletek azért nem kaptak kellő elismerést, mert a kommunisták kívánságára betiltották őket. Nyilvánvalóan nem erről van szó, de ettől még burjánzik a sarlatán nyelvtudóskodás. A minap az ORTT panaszbizottsága hozott egy határozatot, amelyben azt kifogásolták, hogy valamelyik nyelvművelő rádióműsorban csak egyetlen eredetelmélettel foglalkoznak rendszeresen, mégpedig a finnugor elmélettel, noha vannak más elméletek is. A főlöttes szerv azután visszavonta ezt a határozatot, mégis, láthatóan oda jutottunk, hogy úgy képzelik, ez is olyan, hogy itt van egy párt, ott egy másik. És akkor mindegyik egyenlő módon jusson szóhoz. Ha egyszer Kopernikus szóhoz jutott, akkor jusson szóhoz Ptolemaiosz is, ha a röntgenorvos megmondhatja a véleményét, akkor szólhasson telefonos csodagyógyító is.

■ *Van-e annak hitelesítő ereje ezeken a fórumokon, hogy a munkatársak az MTA Nyelvtudományi Intézetének háttérével léphetnek fel?*

■ Igen, ennek van. A nagyközönség jelentős része úgy gondolja, hogy a Nyelvtudományi Intézet a nyelvműveléssel foglalkozik, másrészt pedig az őket érdeklő kérdésekben döntéseket hoz. Természetesen mi nem hozhatunk kötelező érvényű határozatokat, hogy például egy szó mit is jelent valójában (rendszeresen kapunk ugyanis ilyen megkereséseket). Tanácsadó intézmény vagyunk, állásfoglalásokhoz, döntésekhez közhatalmi vagy igazságszolgáltatási szervekhez kell fordulni. Kettős téveszme létezik: egyfelől azt hiszik a tudományunkról, hogy ez egy politikailag simlis dolog, másfelől, hogy a tudós végérvényes dolgokat tud kimondani, akár a nyelvről is.

■ *Ha jól tudom, egy ponton van hatósági feladatkörötök is, amikor a keresztnévadásról van szó.*

■ Igen, így van. Az anyakönyvi hivatalok tőlünk kapnak kötelező érvényű állásfoglalást, ami hatósági tanácsadó szerep. Ebben eléggé liberálisak vagyunk. Nagyon sok új névjavaslatot támogatunk, de például a Mandulát nem tudjuk elfogadni férfinévnek.

■ *A nemzetközi tudományos életben nyilvánvalóan mások a mércék és az elvárások is. Melyek azok a területek, amelyekben az intézet munkatársai, egyes osztályai különösen élénk nemzetközi tevékenységet folytatnak? Hol látod a nemzetközi nyelvtudomány belüli átrendeződéseket, ezek hatását?*

■ A nyelvtudomány nemzetközi szakma, s ebben az intézet munkatársai jól helytállnak. Mindenekelőtt vannak a hagyományos, nagyon jó nemzetközi színvonalon művelt területek, mint a finnugrisztika, amelynek a nemzetközi tekintélyét mindig is fenn tudtuk tartani. Volt egy időszak még a rendszerváltás előtt, amikor kiáramlottak kutatóink és ez okozott problémákat mind az addigi színvonal fenntartásában, mind a kutatói utánpótlás terén. Szerencsére néhány kiváló munkatárs továbbvitte a tanítást és a kutatást is. Erről és az intézet többi területéről legalább egy tucatnyi nevet tudnék mondani, akiket a nemzetközi nyelvtudományban jól vagy magasan jegyeznek.

Nagyon jó állapotban van például a magyar nyelvelméleti kutatás. Ez valóban kiemelkedő terület, már csak azért is, mert Magyarországon igen korán elkezdődött ez a munka. Ezt a harcot az előttünk járó nemzedék még a hatvanas években vívta meg: a nyelvészetről mintegy leemelték az ideológia terhét, így a kutatás sokkal szabadabbá vált. Én jelen voltam azon a konferencián, ahol egy idősebb kollégánk a modern nyelvészetre utalva és ránk mutatva azt harsogta: „Nem kellene nekünk a nyelvészetben amerikai szeretetsomagok!” Az újabb elméleti irányzatok meghonosodása szakmailag az egész nemzetközi nyelvtudomány számára érdekes volt, mert a nyelvelmélet akarva-akaratlanul indoeurópai nyelveken alakult ki, a magyar pedig nem az. Más struktúrájú nyelv, sajátos problémákkal, jelenségekkel. Azáltal, hogy ennek kutatásával, tapasztalataival a kiváló magyar tudósok részt tudtak venni a nemzetközi szakmai életben, erre oda kellett figyelni. Így vált a magyar az egyik legjobban leírt nem indoeurópai nyelvvé, nemzetközileg is magasan jegyzett elemzésekkel, feldolgozásokkal. Természetesen nem juthattunk olyan szintre, mint a japán, részben a nyelvészek száma miatt, részben az anyagi lehetőségek miatt, és azért sem, mert a japánok kezdettől fogva szorosan együttműködtek a nagy amerikai kutatóegyetemekkel. De a szakma meghatározó folyóiratai, kiadói rendszeresen publikálnak magyar témájú tanulmányokat és monográfiákat. Éppen most a nyáron jelenik meg egy felkérésre írt ismertető tanulmá-

nyom az egyik jelentős nemzetközi folyóiratban három hazai szerző könyvéről, melyek közül kettőt angol, egyet pedig német kiadó jelentetett meg.

■ *Ha jól értem, itt egy mindenkinek hasznos kölcsönösség alakult ki: egyrészt a nemzetközi nyelvtudomány számára a magyar nyelv beemelése a kutatási tematikába érdemi többletet jelent, ugyanakkor mivel ez szakmailag releváns, nemzetközileg értékelhető színvonalon történt, felkeltette a nemzetközi szakmai érdeklődést a magyar nyelv, nyelvtudomány, kultúra iránt.*

■ Ezt én mindig is így gondoltam, s ráadásul mindez komoly hírnevet teremt, és hozza ide a kollégákat, odafigyelnek ránk. Azért is lehettek többen, akik nemzetközi szakmai karriert építhettek, mert kiváló magyar-tematikájú kutatást végeztek. Például Szabolcsi Anna, aki ma a New York-i Egyetem tanszékvezető professzora, innen, az intézetből került ki. Vagy itt van az a május végi veszprémi angol nyelvű nemzetközi konferenciánk a magyar nyelv szerkezetéről, amelyen az előadók több mint egyharmada nem magyar anyanyelvű és alapvetően nem is hungarológiai érdeklődésű.

■ *Milyen további nemzetközi mozgásteretek van?*

■ Azt hiszem, a nyelvtechnológiával a szakma élvonalában vagyunk. Magyarország, és ezen belül a Nyelvtudományi Intézet egy ilyen központtá kezd alakulni Európában, hiszen hazánkban sokan, és köztük a mi munkatársaink is, nagyon fontos ilyen jellegű kutatásokat végeznek. Ezek között meg kell említenem a hosszabb szövegekből való gondolatkinyerést, vagyis annak a problémának a megoldását, hogyan lehet a hosszabb szövegeket röviden összefoglalni. A tartalomelemzések mellett jelentésrepresentációkon, úgynevezett ontológiákon, a gépi fordítás megoldásán dolgoznak, nyelvi adatbázis-építést és korpuszkutatásokat is végeznek a kollégáink, s ezek alapján létrehoztuk a nyilvános, interneten is hozzáférhető, nyelvtanilag jellemzett magyar nyelvi korpuszokat. A mai magyar nyelvi korpuszban 150 millió, a történeti korpuszban 23 millió szövegszó van. Így amikor egy polgármester hozzánk fordult, hogy a „hotel” minősítsük idegen szónak, akkor a történeti korpuszban ki tudtuk keresni, hogy a „hotel” az 1800-as évek eleje óta szerepel magyar szövegekben (többek között Kisfaludy Sándornál), bár valószínűleg a hangalakja miatt máig idegennek érezzük, míg például a rádió nem hangzik idegennek.

A szociolingvisztika és ezen belül is a kisebbségi nyelvhasználat kutatása Európának ebben a régiójában természetesen nagyon izgalmas, ebben is a világ nyelvtudományának az első vonalában lehetünk. Nagyon érdekes kutatások folynak a nyelvvesztésről, vagyis a többnyelvűség azon változatáról, amikor az egyik nyelv dominánsabb lesz a másiknál, és a korábban fontosabb szerepet betöltött nyelv használata visszaszorul. Nem kell mondanom, milyen fontossággal bír ez a magyar nyelvi közösség és az ehhez kapcsolódó kulturális stratégiák számára is.

Újabb terület a neurolingvisztika, az agyban megjelenő nyelvi sajátosságok vizsgálata. Rendkívül érdekesnek ígérkezik, nagy erőfeszítéseket teszünk, hogy itt lépést tartsunk a világgal, ami azért nem könnyű, mert ez egy eszközigényes kutatás. Most már „online” is tudjuk vizsgálni, elektródákkal, érzékeny műszerekkel, hogyan helyezkedik el, hogyan működik a nyelv az agyban. Nyilvánvaló, hogy ezek nagyon pénzigényes kutatások, de együttműködő klinikákkal, orvosokkal, neuropszichológusokkal

előbbre tudunk lépni. Természetesen ez kifejezetten interdiszciplináris és sokközpontú kutatás, ahol nagy reményeink vannak arra, hogy külföldi együttműködéssel folytathassuk a munkát. Itt is helyzeti előnyt jelent, hogy a magyar egy nagyon jól feldolgozott nem indoeurópai, agglutináló nyelv, tehát egy más típusú nyelv, ami mögött jó tudományos háttér áll.

■ *Akkor a kisnyelviség és az európai kultúrkörben meglévő nyelvi társtalanság, amin általában keseregni szoktak, a magas szintű tudományos háttérnek köszönhetően nemzetközi versenyelőnyt jelent? Hiszen a világon vannak másutt is, a társadalmi globalizációs fősodortól távolabb eső nyelvek, azonban ott nincs megfelelő szakmai háttér.*

■ Létezik mintegy négy-hatezer nyelv, és borzasztó sok pusztul, tűnik el folyamatosan. Egy jól feldolgozott más típusú nyelvet azonban nagyon nehéz találni, a magyarban ráadásul sok rendkívül érdekes jelenség található. Ilyen a magánhangzó harmónia: „házban”, „kertben”. Miért érdekes ez? A törökben is így van, de ott nincsenek kivételek. Nincs olyan, hogy „mágnossal”, „mágnessel”, mint a magyarban. A fonológusok számára igazi kincs, hogy nem egysíkú a nyelvi rendszer. Hasonló példa az „SOV” típusú nyelvek kérdése, vagyis az Alany – Tárgy – Állítmány szerinti sorrend kutatása. Ilyen típusú nyelv sok van a világon, de ezek többnyire kivétel nélküliek, mint a japán vagy a török. A magyar nem, hiszen nagyon érdekesen átalakult egy „SOV” típusú nyelvből egy „SVO” típusú nyelvvé.

■ *Mindezeket az elemzéseket, például az irodalomtudományiakat, más kutatóhelyekkel együttműködve érdemes végezni?*

■ Igen. A filológia, a nyelvtörténet, és maga a készülő nagyszótár nem volna másképp lehetséges. Mindennek egyik legerősebb támogatója az Akadémia Irodalomtudományi Intézete és annak vezetője.

A nyelv kérdése mindenütt felbukkan. A jog és a nyelv kapcsolatának egyes vonatkozásaival én is foglalkoztam. Létre is jött egy kis csoport, amelyben jogászok, gyakorló bírók, filozófusok, nyelvészek próbálják együtt kutatni, hogy mi érdekes a jog nyelvhasználatában. Mert a jog egy jelentős része nyelvhasználati kérdésként is értelmezhető, beszédaktusokat hajtanak végre, kifejezések jelentését állapítják meg az érvelésekben, ítéletekben, precedensekben. Vagy említhetném a szociolingvisztikai kutatásokban a Kisebbségkutató Intézetrel kialakított kiváló kapcsolatainkat, továbbá a Pszichológiai Intézetrel zajló, magától értetődő együttműködéseinket az előbb említett neurolingvisztikai témákban.

■ *A neurolingvisztikától függetlenül találkozhatnak kutatásaitok az agykutatókkal is.*

■ Főleg a klinikusokkal. Hiszen minket az agy „nyelvi” betegségei érdekelnek. Afáziásokat tudunk vizsgálni, afáziások rehabilitációjában veszünk részt. Olyanok is vannak, akik rehabilitációs gyakorlatból jöttek a nyelvészetbe. Vagy említhetném a beszédkutatást is, amely szintén számos diszciplínát „mozgat meg”.

■ *Az ilyen együttműködéseket a jelenlegi tudományfinanszírozási rendszer is ösztönzi...*

■ Igen, elsősorban a pályázati aktivitás terén. Nagyon keményen kell dolgoznunk ahhoz, hogy támogatásokat szerezhessünk. Ugyanakkor a pályázatok arra is lehetőséget adnak, hogy még több intézményközi kutatást igyekezzünk megtervezni és szerencsés esetben megvalósítani. A nagyobb, uniós szintű pályázatokba viszont szinte csak úgy tudunk belefogni, ha pályázati menedzsert alkalmazunk, mert nekünk a szakmai munka mellett már nincs időnk a formanyomtatványok rovatait töltögetni és a kritériumok halmazát tanulmányozni. Persze, nem minden pályázatunk sikeres, de összességében az intézetnek hatékony a pályázati tevékenysége.

■ *A potenciális partnerek elfogadják benneteket? Elsősorban a természettudományos közreműködőkre gondolok.*

■ Haladunk afelé. Nem vagyok teljesen megelégedve, sok előítéletet kell legyőzni, főleg az orvosok körében, akik bizony a mi fogalmainkhoz képest nagyon nagy költségvetéssel dolgoznak, miközben a klinikum elsősorban gyakorlati kérdések iránt érdeklődik, amihez képest a mi alkalmazott kutatásaink is túl elméletiek az ő számukra. Kölcsönös tanulási folyamat zajlik, amiben meg kell tudnunk mutatni a klinikumnak, hogy a nyelvészetileg érdekes kérdések a gyakorlatban is fontosak lehetnek, nekünk pedig meg kell értenünk az ő szempontjukat, hogy ez egy alapvetően gyógyító feladat, ahol ki kell szolgálni a beteget és a gyógyítást célzó kutatást.

■ *Akkor, ha jól értem az eddigieket, akár a társadalmi elvárásokra, akár az új kutatási irányra tekintettel az intézet munkájához jelentős kommunikációs menedzselésre van szükség.*

■ Igen. Azt hiszem, hogy az Akadémia programfűzetéből is látható, mennyire szerteágazó tevékenységet folytatunk itt az intézetben. Kitűzött célunk az is, hogy egy nagyon jól frissülő honlapot tartsunk fenn. Van továbbá egy hat-hétszáz címre kiterjedő e-levelezési listánk, melyre átlagban heti két információs levelet küldünk. Ezekben nemcsak a saját eseményeinkről írunk, hanem mindenfajta hírről a nyelvészeti világban, konferenciákról, újdonságokról.

■ *Az utánpótlás milyen? Milyen felkészültségű fiatalok kerülnek ki az egyetemekről?*

■ Egy kicsit félek az új egyetemi rendszertől, mert ez sokkal laposabb piramis, mint ami eddig volt. Engem némi félelemmel tölt el, hogy milyen lesz az utánpótlás. Ma még jó a helyzet, hiszen az egyetemekről sok jó végzős kerül ki, és az intézet maga is részt vesz az ELTE szak- és doktori képzésében. Ezeket az oktatási programokat túlnyomórészt mi finanszírozzuk. Munkatársaink munkaidejükből ingyen vállalják a tanítást.

■ *Ha áttekintjük az eddigi beszélgetést, perspektivikus intézet képe bontakozik ki. Adott egy jó szakmai induló helyzet, amit egyfelől a magyar nyelv sajátosságai, másfelől a tudományág hazai tradíciója alapoz meg. A nemzetközi szakmai és a hazai interdiszciplináris kapcsolati hálótok működik, bővül. Részesei vagytok az egyetemi képzésnek, aktív a kommunikációtok.*

■ Igen, azt hiszem, hogy felemelkedő szakaszban vagyunk. Egyrészt azért, mert az új kutatási területek tele vannak érdekesebbnél érdekesebb problémákkal, amelyek vonzzák a fiatal kutatókat, másrészt pedig a társadalomnak is szüksége van mindezekre, hiszen az agyi betegségek egyre nagyobb elterjedése, a nyelvtechnológiai eszköztár fejlesztése vagy a kisebbségek nyelvi helyzete igényli a munkánkat. Persze mi sem vagyunk mentesek az olyan gondoktól, amik általában az alapkutatásokat sújtják: például a nyelvelmélet érdekes és nélkülözhetetlen, és ennek kutatása alapozza meg az alkalmazásokat, de ki fogja finanszírozni? Minderre azonban már nem intézeti, hanem tudománypolitikai szinten kell választ találni.

*

Kenesei István az ELTE-n végzett Telegdi Zsigmond, Kiefer Ferenc és Szépe György diákjaként, majd a szegedi angol tanszékre került, ahol azóta is tanít, ma már – az elméleti nyelvészeti program, majd a nyelvészeti doktori iskola alapítójaként – doktoranduszokat is. Előbb angol nyelvészetből szerzett kandidátusi fokozatot 1980-ban, azután magyar mondattani tárgyú értekezéssel akadémiai doktori címet 1992-ben. Az egyetemen a rendszerváltás körül kétszer is a modern filológiai tanszékeket egyesítő tanszékcsoport vezetőjének választották, azután a bölcsészkar képviselőjeként az egyetemi tanács tagjává, majd tudományos és pályázati rektorhelyettesé. Többször volt ösztöndíjjal az USA-ban és Angliában, két tanéven át tanított az USA-ban és egy félévet a Velencei Egyetemen, Erasmus csereoktatóként pedig egy-egy hétig Párizsban, Durhamban és Bilbaóban, valamint tavaly nyáron meghívásra Utrechtben. Miután a Nyelvtudományi Intézetből többen megkeresték, hogy pályázzon, 2002 januárjától tölti be az igazgatói tiszteket ebben az egyik legnagyobb társadalomtudományi intézetben. Publikációinak száma 100 fölött van; két kötet sorozatot indított el, melyek közül az egyik magyarral foglalkozó angol nyelvű elméleti tanulmányokat, a másik nyelvészeti doktoranduszok lektorált dolgozatait jelenteti meg. 2004. óta az MTA közgyűlésének választott doktor-képviselője.

AZ MTA NYELVTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK FŐBB TEVÉKENYSÉGEI 2004-BEN

NYELVTUDOMÁNYI ALAPKUTATÁSOK:

- a mai magyar nyelv leírása és nyelvtanelmélet
- a magyar nyelv történetének kutatása – élőnyelvi kutatások
- finnugrisztikai, uralisztikai vizsgálatok
- fonetika
 - neurolingvisztika és pszicholingvisztika
 - cigánnyelvi kutatások
- orientalisztika

ALKALMAZOTT KUTATÁSOK, PROGRAMOK:

- korpusznyelvészet
- lexikográfiai kutatások, az Akadémiai nagyszótár készítése
- a kutatónyelvész-utánpótlás nevelése
- országos nyelvészeti tudományos és információs központ működtetése

SZAKMAI BÁZIS

Az Intézetnek 90 kutatója van, akik 2004-ben négy monográfiát (ebből kettőt idegen nyelven), 12 szerkesztett kötetet és 22 egyéb egységes tartalmú könyvet, 130 tanulmányt, cikket (harmadát idegen nyelvben) jelentettek meg. Három kutató Phd-fokozatot, egy MTA doktora címet szerzett. A munkatársak fele oktat a felsőoktatásban, kettőn doktori iskolát, négyen doktori programot, heten tanszéket vezetnek. Az Intézet működteti az MTA–ELTE Elméleti Nyelvészet egyetemi szakot.

EGYÜTTMŰKÖDÉSEK

- az MTA Filozófiai Intézetével a virtuális enciklopédia készítése során;
- az MTA Pszichológiai Kutatóintézetével *A mentális nyelvtan* című NKFP-pályázatban;
- az MTA Nemzeti és Kisebbségkutató Intézetével *A nyelvi másság dimenziói* című NKFP-téma kereteiben;
- a Hangarchívum kutatásának előkészítése az MTA Néprajzi Intézetével.

A munkatársak közreműködtek a társintézmények által koordinált projektumokban, így a BMGE GTK Média Oktató és Kutató Központ vezette *Szószablya – nyílt morfológiai elemző projektumban* (ITEM 2002, Matáv, Axelero), a *Hunglish – statisztikai gépi fordító projektumban* (ITEM 2003), az MTA SZTAKI-val a *Nyelvbányász projektumban* (NKFP), az Alkalmazott Logikai Laboratóriummal a *Szemantikai keresés a sürgősségi betegellátásban* című IKTA-projektben.

Hazai kutatóintézetek és egyetemek neves kutatói tartottak előadásokat az intézetben. Az intézet szervezésében tudományos szeminárium sorozat indult meg filozófusok, nyelvészek és jogászok részvételével a jogelmélet és a nyelvtanelmélet kapcsolatairól.

Országos nyelvészeti tudományos és információs központ az Intézetben.

Működik a *Nyelvészinfor* elektronikus levelező rendszer, amely az aktuális tudományos eseményekről, pályázatokról és más tudományos információkat továbbított.

Az intézet honlapjára 2004-ben mintegy 400 új link került fel. A honlapra való belépések száma az év során 180 877 volt. A látogatások száma folyamatosan nőtt; novemberben és decemberben meghaladta a havi 20 000-et.

A *Fonetika* honlap magyar és angol nyelven tartalmaz interaktívan működő adatbázisokat, hangarchívumot, oktatási anyagokat, konferenciáismertetőt, előadásvázlatokat, új kiadványok ismertetését. 2004. december 1-je óta 626 látogatója volt.

A Nyelvészeti Tanszék új, *Neuroinfo* oldalai a magyar és angol nyelvű neurolingvisztikai publikációkat és a neurolingvisztikai tesztek eredményeit teszi elérhetővé.

KONFERENCIÁK

Az intézet társrendezőként (az Utrechti Egyetemmel közösen) megrendezte a *Tools in Linguistic Theory* című konferenciát. A konferencián 13 előadás hangzott el; a meghívott előadók között szerepelt többek között Noam Chomsky professzor is.

Az NKFP 05/51. sz. *A mentális nyelvtan nyelvészeti, pszichofiziológiai és kísérletes neuropszichológiai vizsgálata* című projekt eredményeinek bemutatására megrendezték a II. Nyelvatológiai Fórumot (2004. április 22.).

A *Nyelvi másság dimenziói* című projektumban végzett kutatás eredményeit bemutató két konferenciát szerveztek társadalomkutatók, kisebbségi szakemberek és döntéshozók számára.

A munkatársak társrendezőként bekapcsolódtak a határon túli magyar kisebbség nyelv művelő és nyelvtervezési problémáinak megoldásába, melyet előmozdított az *I. Alkalmazott Nyelvészeti Műhelytalálkozó* (Palást, Szlovákia, 2004. szeptember 30 – október 3.).

Nemzetközi műhelymegbeszélést szerveztek az intézetben a kínai nyelvészet körében *Syntactic categories and their interpretation in Chinese* címmel.

SZAKÉRTŐI MUNKA

Elkészült a nyelvi kisebbségi (beás, horvát, német, romani, román, szerb, szlovák, siket) oktatási programoknak, modelleknek az adatbázisa, valamint megtörtént egy stratégiai segédanyag első tartalmi változatának kidolgozása. Folytatódott az együttműködés a Nemzetbiztonsági Szakszolgálattal a *Beszélő személy felismerése a beszéde alapján* témában. Az intézet egy munkatársa az Egészségügyi, Szociális és Családügyi Minisztérium felkérésére a jelnyelvhasználat jogi szabályozását célzó törvény előkészítéséhez állított össze anyagot *Jelnyelvi kommunikációs akadálymentesítési projekt* munkacímmel.

A munkatársak 2025 esetben telefonon, 496 esetben levélben, 57 alkalommal elektronikus úton válaszoltak a nyelvhasználati kérdésekre. Nyelvi szakvéleményt készítettek a Belügyminisztérium Anyakönyvi Osztálya, valamint önkormányzatok felkérésére.

(Forrás és további információk: A Magyar Tudományos Akadémia kutatóhelyeinek 2004. évi tudományos eredményei II. Társadalomtudományi kutatóintézetek – Budapest 2005)